

Tattay Szilárd

REASON, WILL, FREEDOM: NATURAL LAW AND NATURAL RIGHTS IN
LATER SCHOLASTIC THOUGHT

Doktori értekezés tézisei

TÉMAVEZETŐ:

PÉTERI ZOLTÁN, PROFESSOR EMERITUS

TÁRS-TÉMAVEZETŐ:

PHILIPPE GÉRARD, EGYETEMI TANÁR

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Jog- és Államtudományi Kar

Jog- és Államtudományi Doktori Iskola

Budapest, 2012

I. A KUTATÁS TÉMÁJA ÉS CÉLJA

Dolgozatom kiindulópontja az a meggyőződés, hogy a természetjog és természetes jogok viszonyának problémája más okok mellett azért osztja meg és állítja hamis kettőségek elé az eszmetörténészeket, mert a legutóbbi időkig elhanyagolták a skolasztika virágkorának tekintett XIII. század és a modern természetjog nyitányát jelentő XVII. század (Aquinói Szent Tamás és Hugo Grotius) közötti „átmeneti” időszak részletes vizsgálatát; márpedig e három és fél évszázad kiemelkedő fontosságú a természetes jogok eszméjének kialakulása szempontjából.

Kutatásom elsődleges célja ezért a későskolasztika természetjogi és természetes jogokra vonatkozó elméleteinek részletes vizsgálatára irányult. Ez a korszak amellet, hogy sokáig mellőzött volt, meglehetősen hosszú időt ölelt fel és eszmetörténeti szempontból kifejezetten eseménydúsnak tekinthető, így ahhoz, hogy a vizsgált témát kellő alaposággal tárgyalhassam, – ha kutatásaimat nem is – dolgozatomat a skolasztika három ebből a szempontból legjelentősebbnek ítélt alakjára kellett korlátoznom. Az elsőként bemutatásra kerülő szerző melletti választás nem igényel hosszabb magyarázatot (még akkor sem, ha munkássága időben valójában megelőzi az általunk vizsgált időszakot), hiszen Aquinói Szent Tamás az, akit általánosan úgy tartanak számon, mint aki a középkori természetjogi elméletek paradigmaticus megfogalmazását adta; mindazonáltal természetjogi koncepcióját nem egészítette ki a természetes jogokra vonatkozó tannal. William Ockham életműve azért kerül vizsgálódásaink előterébe, mert a nominalista filozófus-teológust sokáig az alanyi jogok elmélete „atyjának” tekintették, voluntarista természetjogi felfogása pedig a tamási racionalista elmélet antitézisének tekinthető. Végül, a ‘második skolasztika’ és a vizsgált időszak záróakkordjaként Francisco Suárez kísérletet tett egy második „tomista” szintézis

megalkotására, a racionalista és voluntarista elemeket a természetes jogokra vonatkozó markáns elmélettel ötvözve.

II. A KUTATÁS MÓDSZERE

Szemben a korábban jellemző érdektelenséggel, a legutóbbi évtizedekben a kutatás határozottan megélnkült e területen. Ez a tendencia Brian Tierney és Annabel Brett nagyvú, példás alapossággal – és egymástól függetlenül – megírt monográfiáiban csúcsosodott ki. E művek részletesen végigkövetik a természetes jogok eszméjének kontinuos középkori fejlődését a XII. századi kánonjogtól a XVI-XVII. századi második skolasztikáig.¹ A természetes jogokra vonatkozó elméleteknek ez a lassú, szerves fejlődése éles ellentétben áll az intellektualista és voluntarista természetjogi felfogások közötti diszkontinuitással és dialektikával.

Mindezekből a tudományos munkákból világosan az a kép rajzolódik ki, hogy a modernitás nemcsak a természetjog, hanem a természetes jogok fogalmát is a skolasztikától örökölte – hogy aztán a saját képerre formálja. Ennek fényében alapvetően megkérdőjeleződik az a bevett vélekedés, miszerint a természetes jogok eszméje egy jellemzően modern jelenség, mely először a XVII. században jelent meg a modern tudomány, a piacgazdaság és a korszak filozófiai individualizmusának politikai-jogi következményeként.

A 'ius' szó különböző – objektív és szubjektív – skolasztikus értelmezéseinek elemzése és összevetése következésképpen sokkal igazolhatóbb és gyümölcsözőbb megközelítésnek tűnik, mintha a természetes jogok „modern” koncepciójának középkori előzményeit igyekeznénk felkutatni. E tekintetben csatlakozom Brett véleményéhez, aki a könyvét nem „egy a modern

¹ Brian Tierney: *The Idea of Natural Rights: Studies on Natural Rights, Natural Law and Church Law, 1150–1625* (Atlanta: Scholars Press, 1997); Annabel Brett: *Liberty, Right and Nature: Individual Rights in Later Scholastic Thought* (Cambridge: University Press, 1997).

alanyi jog-fogalom gyökereinek felkutatására irányuló kísérletnek” tekinti. „Ehelyett arra töreksem, hogy visszaadjam a *ius* szónak az egyedi személyhez tartozó minőség vagy tulajdonság kifejezésére használt változatos értelmezéseit a késő középkori és reneszánsz skolasztikus diskurzusban.”

Kutatásaim megkövetelték az eredeti latin szövegek és – amennyiben elérhetőek voltak – azok angol nyelvű fordításainak részletes feltárását, továbbá a különböző élő nyelveken (leginkább angolul és franciául) írott másodlagos irodalom tanulmányozását. Mindez intenzív könyvtári kutatást tett szükségessé, amit elsősorban a brüsszeli Saint-Louis Egyetem, valamint a Brüsszeli és Leuveni Katolikus Egyetem könyvtáraiban folytattam két belgiumi tartózkodásom során.

III. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

A nyitó fejezetben a tomista jogfilozófia bizonyos aspektusait vizsgáltam. A fejezet első részében egyfajta „fogalmi algebrát” vázoltam fel, bemutatva a ‘*ius*’ és a ‘*dominium*’ kifejezések különböző használati módjait és azok fogalmi kapcsolódásait Aquinói Szent Tamás elméletében. A *ius* számára alapvetően és elsődlegesen a *iustum* szinonimája, mely az igazságos dolgot vagy helyes cselekvést jelöli. Másrészt gyakran használja a *ius* szót a *lex* kifejezés helyett, amelyet *rationis ordinatio*-ként, az emberi cselekvések ésszerű szabályaként értelmez. A *ius* és a *lex* fogalmakat kölcsönös okozati viszony kapcsolja egymáshoz. Harmadsorban Szent Tamás a *ius* szót olykor – a fenti két objektív jelentés mellett – szubjektív értelemben is használja.

Tomás elméletében a *dominium* fogalma szoros kapcsolatban áll az emberi ésszerűséggel. A *dominium* logikailag elsődleges jelentése az ész uralma az ember egyéb képességei fölött, illetve a *dominium sui*, vagyis az ember önmaga feletti uralma. A *dominium* fogalmának

másodlagos értelme az előbbi jelentéstartalmat analógia útján kiterjeszti az állatokra és az anyagi javakra. Tamás *dominium*-értelmezése végül magában foglalja az emberek közötti hatalmi vagy uralmi viszonyokat is.

A *ius* és az ész uralmaként felfogott *dominium* közötti fogalmi viszonyt illetően Tamás erkölcsfilozófiájának racionalizmusa egyértelműen megmutatkozik a *ius* elsődleges és másodlagos jelentésével kapcsolatban is. A *ius* és a tulajdonként értelmezett *dominium* közötti fogalmi viszony tekintetében Tamás nézete szerint a természetjog egyfajta „jóindulatú semlegességet” tanúsít az anyagi javak birtoklásának módjára vonatkozóan. A magántulajdont nem a természetjoghoz, hanem a *ius gentium* fogalma alá sorolja.

A második részben azt az összetett kérdést jártam körül, vajon a tamási elmélet rendelkezett vagy rendelkezhetett-e természetes jogokra vonatkozó koncepcióval. A kérdésfelvetés első szintjén azt vizsgáltam, hogy vajon önmagában az a tény, miszerint Tamás időnként alanyi értelemben is utalt a *ius* fogalmára, kellő bizonyítékot szolgáltat-e Tamás természetes jogokra vonatkozó elmélete mellett. Az eszmetörténészek nagy többségével egyetértve e kérdésre határozottan nemleges választ adtam, így John Finnis ambiciózus kísérletét, melyben Tamás jogról és igazságosságról szóló értekezésének újraértelmezésére vállalkozott, végső soron nem találtam meggyőzőnek. A második szinten arra jutottam, hogy a *doctor angelicus* kiegészíthette volna természetjogtanát egy, a természetes jogokra vonatkozó koncepcióval. Tagadhatatlan ugyanis, hogy nézetei nem összeegyeztethetetlenek a jogok szubjektív elméletével. Tamás azonban szándékosan elkerülte természetjogi és igazságosság-elméletének a természetes jogok nyelvére való átültetését, hiszen gondolati rendszerének olyan lényegi elemei szólnak ez ellen, mint következetes racionalizmusa vagy arisztoteliánus holizmusa. Másrészt a „megengedő természeti törvény” kánonjogi elméletének átvételével Tamás képes lett volna kiküszöbölni vagy jelentős mértékben

csökkenteni az alanyi jogként felfogott *ius* és a *ius* mint helyes cselekvés közötti potenciális feszültséget, ám ezt a felfogást nem tette jogfilozófiája részévé.

A második fejezetet William Ockham elméletének szenteltem. A fejezet első része Ockham jogfilozófiájának filozófiai-teológiai alapjaira kérdezett rá. Az első pont Ockham politikai és filozófiai munkásságának meglehetősen problematikus viszonyát taglalta, melynek megítélése vízváltásznak tekinthető az Ockham jogfilozófiáját értelmező két alapvető megközelítés elhatárolása szempontjából.

Ennek a kényes kérdésnek a megválaszolásához először is le kell szögeznünk, hogy a nominalista gondolkodó elméleti munkásságának e két szakasza között nem figyelhető meg éles törés vagy szigorú diszkontinuitás. Másrészt Ockham esetenként már korai filozófiai és teológiai munkáiban is összefüggésbe hozta nominalista metafizikai nézeteit a társadalmi és politikai jelenségekkel. Harmadrészt – bár politikai írásaiban csak ritkán utalt nominalista filozófiai és teológiai tételeire – metafizikai individualizmusa, sajátos, a logikusokra jellemző gondolkodásmódja, valamint etikai és teológiai fogalmainak egy része nyilvánvalóan tetten érhető politikai írásaiban.

Erkölsfilozófiájának értelmezésében az alapvető nehézség abból fakad, hogy – amint azt az első rész második pontja részletesen kifejti – egyaránt tartalmaz voluntarista és racionalista elemeket: isteni parancs-etikát és non-pozitív erkölcstudományt, melyek kibékítése meglehetősen nehéznek (ha nem egyenesen lehetetlennek) tűnik. Egyrészt a *potentia Dei absoluta* (Isten abszolút hatalma) és a *potentia Dei ordinata* (Isten elrendelt vagy rendezett hatalma) közötti klasszikus teológiai megkülönböztetésre vonatkozó sajátos értelmezését követve Ockham az erkölcsi rendet teljes mértékben függővé teszi Isten akaratától, és

radikalizálja az emberi akarat szabadságát; másrészt hangsúlyozza a helyes értelem szerepét, amely „semmi esetre sem téved”, és amely képes *per se nota* morális elveket feltárni. Míg úgy látszik, Ockham erkölcsfilozófiájának voluntarista elemei aláássák a természetjog racionalitását és stabilitását, a non-pozitív erkölcstudomány megfelelő alapnak tűnik egy természetjogi doktrína kidolgozásához. Alapvető kérdésként merül fel tehát, hogy Ockham képes-e összeegyeztetni az elméletében fellelhető voluntarista és racionalista elemeket. Etikai „rendszerében” pusztán azáltal sikerül egyfajta egységet megteremtenie, hogy az ész és az akarat között felmerülő esetleges ellentéteket minden esetben az akarat javára dönti el: fenntartja például, hogy mindig ésszerű engedelmeskedni az isteni akaratnak, és azt állítja, hogy az emberi akarat szabadon választ vagy vet el bármilyen célt, amit az ész számára kijelöl.

A fejezet második részében Ockham természetjogi elméletét és természetes jogokra vonatkozó koncepcióját vizsgáltam. Az első pontban arra hívtam fel a figyelmet, hogy mivel polemikus írásaiban Ockham minden jel szerint kizárja az abszolút isteni hatalom „operacionalizációját”, és a természetjog mindhárom általa megkülönböztetett módozatát az annak alapját képező emberi racionalitás posztulátumából vezeti le, a természetjog egy többé-kevésbé szilárd megalapozását adja. Másrészt viszont nem tesz említést örök törvényről, és a természetjogot lényegében a korlátlanul szabad isteni akaraton nyugvó isteni törvénnyel azonosítja. Ráadásul tagadja, hogy az erkölcsi normák a természetes emberi hajlamok rendjét követnék, és hangsúlyozza, hogy egy emberi cselekedet nem természeténél, belső lényegénél fogva jó vagy rossz, hanem pusztán azért, mert Isten előírta vagy megtiltotta azt. Mindent összevetve arra a következtetésre juthatunk, hogy Ockham azáltal, hogy a természetjogot elválasztja a dolgok természetétől vagy lényegétől és szorosan az isteni törvényhez kapcsolja, tulajdonképpen pozitíválja azt. Ockham számára tehát a természetjog végtére is nem jelent többet, mint a szabad isteni akarat sajátos megnyilvánulását. Úgy tűnik, bár sajátos módon,

de képes megteremteni egy kényes egyensúlyt isteni akarat és emberi racionalitás között: természetjogi doktrínája a hallgatólagos (implicit) isteni parancs elméleteként értelmezhető. Amennyiben a Szentírásból nem ismerhető meg kifejezetten egy természeti törvény, az emberi észre hárul annak feltárása, hogy mi Isten akarata. A *ius naturale* Ockham által leírt harmadik módozata különösen fontos, mivel egy feltételes, változó tartalmú természetjogot, s ezáltal az emberi autonómia területét képezi, valamint hallgatólagos, de jelentős fogalmi elmozdulást von maga után a *ius* objektív felfogásától a szubjektív értelem felé.

A második rész következő pontjában Ockham természetes jogokra vonatkozó koncepcióját tárgyaltam. Ockham nem tekinthető az alanyi jogok „atyjának”, amennyiben a *ius* és a *potestas* első fogalmi összekapcsolása jóval Ockham előtt, a XII. századi kánonjogi diskurzusban tűnt fel, majd megjelent az evangéliumi szegénységről szóló ferences irodalomban is. Másrészt jelentős változásként értékelhető, hogy a *venerabilis inceptor* jogfilozófijában a *ius* szónak csupán két jelentésével találkozhatunk: *ius* alatt vagy a *lex* szinonimájaként egy jogi szabályt, vagy egy jogosultságot ért; a ’jog’ klasszikus, arisztotelélianus-tomista fogalma így elvész.

Bár a *doctor plus quam subtilis* szemantikai értelemben nem tekinthető „forradalmi” szerzőnek, más módon bizonyítja újító szellemét. Először is újító a tekintetben, hogy gondosan megkülönbözteti az alanyi értelemben vett *ius naturale* és *ius positivum* fogalmait. Másrészt Ockham veti fel elsőként a természetes jogok elidegeníthetlenségének problémáját, ami később nagy jelentőségre tesz szert a XVII. század természetjogi teoretikusainak körében. Csupán egyetlen elidegeníthetetlen természetes jogot ismer el, az önfenntartáshoz való jogot (a használat természetes jogán keresztül). Harmadsorban Ockham előtt senki sem helyezte az uralkodó megválasztásának jogát a természetes jogok kontextusába. Negyedrészt a nyugati politikai gondolkodás történetében ő az első, aki a világi és egyházi hatalom korlátjaként tekintett a természetes jogokra. Végül kiemelkedő

jelentőséggel bír az a tény, hogy az alanyi jogok fogalmát a jogászai szakmai diskurzusból a filozófiai-teológiai viták középpontjába helyezte. Ockham különös hangsúlyt fektetett két természetes jogra, a dolgok elsajátításának és az uralkodó megválasztásának jogára.

Ockham természetes jogok iránti elkötelezettsége kétségtelenül nominalista logikáját és ontológiáját tükrözi. Voluntarizmusa is megmutatkozik a jogokra vonatkozó doktrínájában: mind a magántulajdon, mind a kormányzat intézménye az isteni akarat által van elrendelve és szentesítve, és az emberi akarat valósítja meg azokat. De a *venerabilis inceptor* filozófiája és természetes jogokra vonatkozó elmélete közötti legfigyelemreméltóbb átfedést talán abban a törekvésben fedezhetjük fel, hogy akár a politika, akár az etika területén Isten mindenhatóságát az emberi szabadság és autonómia révén igyekezik ellensúlyozni.

A harmadik fejezetben Francisco Suárez jogfilozófiáját elemeztem. Az első rész Suárez általános törvényfogalmát (1.1), továbbá az örök törvényre (1.2) és a természeti törvényre vonatkozó elméletét (1.3-5) érinti. A legjelentősebb különbség Szent Tamás és Suárez általános törvényfogalma között az, hogy a jezsuita teológus a tomista *regula* és *mensura* fogalmak helyett a *praeceptum* (parancs) kifejezést használja, mivel a törvényt nem az értelem rendelkezésének, hanem a feljebbvaló által az alárendeltre kirótt kötelező parancsnak tekinti. Másrésztől, bár Tamás és Suárez egyaránt meglehetősen kiegyensúlyozott álláspontot képviselnek az ész és az akarat viszonyát illetően a törvény fogalmában, míg Tamásnál a törvény alapvetően az ész produktuma, Suárez számára a törvényt mindenekeelőtt az akarat aktusa teszi a szó szoros értelmében vett „törvényé”.

Suárez komoly nehézségekkel küzd – a kihirdetés és az isteni szabadság problémájának formájában –, hogy az örök törvényt beillesse törvény-hierarchiájába. Suárez osztja Tamás

véleményét abban a kérdésben, hogy az isteni bölcsesség örök Istenben, azonban voluntarista törvényfogalma kizárja, hogy az örök isteni értelem elméletében a törvény természetét öltse fel. Emiatt alapjaiban újraértelmezi az örök törvény tomista koncepcióját: míg az örök törvény Tamásnál az isteni akaratot irányító örök isteni értelem, addig Suárez számára a szabad isteni akarat megnyilvánulása, amit nem köt az isteni ész ítélete. Annak érdekében, hogy megőrizze a *lex aeterna* jogi jellegét, Suáreznek az örök törvény esetében fel kell adnia a kihirdetést mint a törvény fogalmi elemét.

Suárez Tamáshoz hasonlóan úgy véli, hogy a természeti törvény az értelmes lények részesedése az örök törvényből. Egy tomista vagy még inkább suárezi *via media* kialakítására törekszik a (szélsőséges) intellektualista és voluntarista természetjogi felfogások között. Álláspontja szerint míg az intellektualizmus tagadja a természeti törvény előíró, ennek megfelelően jogi jellegét, addig a voluntarizmus magát a „természetiséget” zárja ki, mivel a természeti törvényt a korlátlan isteni önkényre alapozza.

Suárez szerint a természeti törvény egyszerre *lex indicativa* és *lex praeceptiva*: „nem csupán megmutatja, mi rossz, ... hanem egyúttal megnyilvánulása az adott cselekvést vagy dolgot megtiltó isteni akaratnak.” A *doctor eximius* nagy gondot fordít arra, hogy voluntarista törvényfogalmát egy az emberi természet metafizikus szemléletén alapuló objektivista, racionalista keretbe foglalja. Szent Tamást követve a természetjogot a természetes hajlamok rendjéhez és az emberi természet teleológiájához kapcsolja. Ezért azt állítja, nem lehet, hogy Isten ne tiltsa meg azt, ami belső lényegénél fogva rossz és ezáltal ellenkezik a természetes értelemmel. Az isteni szabadság nézőpontjából megfogalmazva ugyanezt: míg az örök törvény és a teremtés Isten abszolúte szabad aktusai, későbbi aktusai, köztük a természetjogi parancsok, csak viszonylagosan szabadok, minthogy az előbbiek által meghatározottak.

Suárez a természeti törvény két eltérő fajtáját különbözteti meg: a parancsoló és a megengedő természeti törvényt. Az utóbbi a természet bizonyos útmutatásait foglalja

magában, melyek ugyanúgy érvényesek, mint a parancsoló természeti törvény parancsai vagy tilalmai, de nem abszolút értelemben kötelezők. A három legfontosabb útmutatás a javak közösségére, a szabadságra és a demokráciára vonatkozik. A parancsoló természeti törvénnyel ellentétben a megengedő természeti törvény változhat, intézményeit pedig az emberi akarat jogszerűen módosíthatja vagy eltörölheti.

A második rész Suárez természetes jogokra vonatkozó elméletével foglalkozott. Az első pontban összevettem a *ius* különféle használati módjait Suáreznál, és megvizsgáltam ezek összefüggéseit. Suárez először különbséget tesz a *ius* szó két etimológiai magyarázata között. Az első szerint a *ius* megegyezik a *lex* fogalmával, a második magyarázat pedig a *ius* szót az igazságos dologgal (*ipsum iustum*) azonosítja. Ezt követően újrafogalmazza az arisztotelianus-tomista objektív jogfogalmat az alanyi jogok értelmében. Michel Villey szerint Suárez a *ius* szó csupán két jelentését ismerte: *ius* mint törvény és *ius* mint morális képesség. Mindazonáltal meggyőzőbbnek találtam azt az értelmezést, mely szerint Suárez a *ius*-nak morális képességként való meghatározásakor inkább Tamás objektív *ius*-fogalmának kiegészítésére, semmint annak felváltására törekedett. Suárez elméletében ugyanis a *ius* mint morális képesség és a *ius* két további, objektív jelentése között szerves kapcsolat áll fenn. Amire az embernek joga van, az az igazságosság elve alapján jár neki, a törvény pedig nem csupán az erkölcsi helyesség, hanem a jogok alapja és mértéke is egyben. Suárez elméletében a természetes jogok legalább három módon kapcsolódnak a természetjoghoz. Először is a megengedő természeti törvény alapvető szerepet játszik a jogok megalapozásában, megteremtve ezáltal a szabad választás és autonómia területét. Másodsorban a parancsoló természeti törvény előíró és tiltó normái korlátot szabnak a megengedő természeti törvényből kisarjadó természetes jogoknak, és így biztosítják jogszerű gyakorlásukat. Harmadrészt ugyanez a törvény védelmezi is a természetes jogokat oly módon, hogy mások számára megtiltja jogaink megsértését.

A második pontban a tulajdont és a használat természetes jogát tárgyaltam. Suárez Tamást követve megállapítja, hogy a természeti törvény az anyagi javak birtoklásának módjára vonatkozóan meghagyja a döntést az emberi akarat és ésszerűség számára. A természeti törvény nem rendeli el a magántulajdont, a javak elosztását követően azonban már tiltja a lopást. A használat természetes jogának védelmét biztosító természetjogi parancs mindazonáltal továbbra is érvényben marad.

A harmadik pont tárgya a szabadság és az állam eredete. Csakúgy, mint Ockham, Suárez is amellet érvel, hogy a szabadság magyarázata kizárólag az akaratban keresendő, de elődjével ellentétben közel sem gondolja azt, hogy az akarat gyakorlatilag bármit akarhat. A külső uralom alóli mentességként értelmezett szabadság Suárez elméletében az ember természetes tulajdona, azonban nem elidegeníthetetlen jog: mivel az ember a maga szabadságának tulajdonosa, el is idegenítheti azt. Suárez szerint a közösség szabadsága hasonló az egyén szabadságához abban az értelemben, hogy szintén jogszerűen elidegeníthető. Ez a probléma átvezet minket az állam eredetének kérdéséhez. Suárez az állam létrejöttének arisztotelianus magyarázatát adja, melyet azonban az akarat és a beleegyezés elemeivel ötvöz.

A negyedik pontban Suárez ellenállási elméletét elemeztem és politikai filozófiájának abszolutista értelmezése ellen hoztam fel érveket. A spanyol jezsuita az uralkodónak való engedelmisség természetjogi kötelezettségét az önfenntartás és önvédelem elidegeníthetetlen jogával ellensúlyozza, amit a „legmagasabb rendű jognak” nevez. A zsarnoki uralkodó lehelyezésének jogát a közösségben természetesen benne rejlő önvédelmi joggal, valamint a király és a királyság közötti kormányzati szerződéssel alapozza meg.

Ami e kutatás eredményeinek hasznosítási lehetőségeit illeti, először is, elvi síkon azt mondhatjuk, hogy egy eszme fejlődését bemutató történeti elemzés jó esetben mindig hozzájárul magának az eszmének a jobb megértéséhez, jelen esetben a természetjog és a természetes jogok, vagy általában a jog és a jogosultságok fogalmainak árnyaltabb megközelítéséhez. Másodsor, egy konkrétabb szinten, amennyiben e hozzájárulás értékesnek bizonyul, akkor ugyanezek a tudományos eredmények – bizonyos feltételek mellett és áttételeken keresztül – megjelenhetnek az (emberi) jogokról szóló kortárs interdiszciplináris diskurzusban, és olyan területeket érhetnek el, mint például az alkotmányjog, a nemzetközi jog, vagy az erkölcs- és politikai filozófia. Végül harmadszor, pragmatikus szinten, a kutatás eredményei felhasználhatók az egyetemi oktatásban, testet ölthetnek konferencia-előadások formájában, tükröződhetnek tudományos cikkekben stb.

IV. A TÉMÁHOZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

Tattay Szilárd: 'Frivaldszky János: Természetjog. Eszmetörténet', *Vigilia* 2002/8., 636-637.

Tattay Szilárd: 'Natural Law and Natural Rights in Ockham's Legal Philosophy', in *Ius unum, lex multiplex. Liber amicorum studia Z. Péteri dedicata*. Tanulmányok a jogösszehasonlítás, az államelmélet és a jogbölcselet köréből. Szerk.: H. Szilágyi István és Paksy Máté. Budapest, Szent István Társulat, 2005 [Jogfilozófiák – Bibliotheca iuridica: Libri amicorum 13], 539-556.

Tattay Szilárd: 'Legal Semiotics and Natural Law: Are They Irreconcilable?', *Jogelméleti Szemle* 2006/2.: http://jesz.ajk.elte.hu/2006_2.html (korábbi változata: 'Are Legal Semiotics and Natural Law Irreconcilable?', in *La notion de justice aujourd'hui*. Seminaire international [2005. november, Târgoviște]. Szerk.: Petre Mares és Jean-Pierre Clero. Târgoviște, Valahia University Press, 2005, 98-107.

Michel Villey (szerző) – Tattay Szilárd (fordító): 'A klasszikus természetjog egy történész szemével', in *Természetjog. Szöveggyűjtemény*. Második, javított és bővített kiadás. Szerk.: Frivaldszky János. Budapest, Szent István Társulat, 2006 [Jogfilozófiák], 197-209.

Paksy Máté – Takács Péter – Tattay Szilárd: 'Hit, értelem, közjó. A keresztény politikai bölcselet főbb jellemzői', in *Államelmélet I. A modern állam elméletének előzményei és történeti alapvonalai*. Szerk.: Takács Péter. Budapest, Szent István Társulat, 2007, I. rész 2. fejezet, 53-109.

Tattay Szilárd: '*Ius* and *Dominium* in Thomas Aquinas', in *Theatrum Legale Mundi. Symbola Cs. Varga Oblata*. Szerk.: Cserne Péter, H. Szilágyi István, Könczöl Miklós, Paksy Máté, Takács Péter és Tattay Szilárd. Budapest, Szent István Társulat, 2007 [Jogfilozófiák – Bibliotheca iuridica: Libri amicorum 24], 539-551.

Tattay Szilárd: 'A rózsá neve: Ockham. Nominalizmus és természetjog Eco regényében', *Iustum Aequum Salutare* 2007/2., 111-118.

Tattay Szilárd: ‘Medieval Antecedents of Thomas Hobbes’s Natural Rights Theory’, in *The 23rd IVR Congress „Law and Legal Cultures in the 21st Century: Diversity and Unity”*. Special Workshop „Students and Young Researchers”. Szerk.: Marcin Pieniązek. Kraków, Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University, 2009, 143-158.

Tattay Szilárd: ‘Természetjog és természetes jogok viszonya az eszmetörténetben’, in *Jogosultságok – Elmélet és gyakorlat. A Miskolci Egyetem és a Miskolci Akadémiai Bizottság által 2008. december 5-én és 6-án rendezett konferencia anyaga*. Szerk.: Ficsor Krisztina, Györfi Tamás és Szabó Miklós. Miskolc, Bíbor, 2009, 129-137.

Tattay Szilárd: ‘The Subjective Concept of Right in Francisco Suárez’, in *Legal and Political Theory in the Post-National Age: Selected Papers Presented at the Second Central and Eastern European Forum for Legal, Political and Social Theorists (Budapest, 21-22 May 2010)*. Szerk.: Cserne Péter és Könczöl Miklós [Central and Eastern European Forum for Legal, Political, and Social Theory Yearbook, I. kötet. Szerk.: Jürgen Busch, Cserne Péter, Michael Hein, Miodrag Jovanovic és Marta Soniewicka]. Frankfurt am Main, Peter Lang, 2011, 7-17.

Tattay Szilárd: ‘Are There any Natural Rights in Aquinas?’, in *Central and Eastern European Forum for Legal, Political, and Social Theory Yearbook*, II. kötet. Szerk.: Jürgen Busch, Cserne Péter, Michael Hein, Miodrag Jovanovic és Marta Soniewicka. Frankfurt am Main, Peter Lang, 2012 (megjelenés előtt).

Tattay Szilárd: ‘Múlt és jövő között. Szabadság, állam és ellenállás Francisco Suárez politikai filozófiájában’, *Pro publico bono* (megjelenés előtt).

Tattay Szilárd: ‘The Harvest of Medieval Legal Philosophy: The Natural Law Theory of Francisco Suárez’, in *European Law and Legal Philosophy*. Szerk.: Paksy Máté (megjelenés előtt).